

ЕТАПИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЛІКВІДАЦІЇ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

Соціальні та політичні зміни, які відбуваються в сучасному житті України певною мірою зумовили розвиток дитячої безпритульності. Нестабільність політичного та економічного рівня у нашій державі призвела до труднощів у набутті молодим поколінням умінь адекватно розуміти і використовувати у своєму житті свободу та соціальну відповідальність. Важливо вивчити і дослідити шлях розвитку методів боротьби з безпритульністю. Звернення до історії подолання, а саме аналіз досягнень і помилок, допоможе уникнути прорахунків у вирішенні цієї проблеми у сьогоденні.

Проблема знайшла певне відображення в науковій літературі. Питання досліджували А.Г. Зінченко [5; 6], О.С. Паращевіна [7], В.Є. Виноградова-Бондаренко [3; 4], В.О. Стремєцька [8], О.І. Анатольєва [1]. У цих дослідженнях подано узагальнюючі характеристики дитячої безпритульності у 20-ті роки.

Наукова новизна полягає у спробі автора узагальнити результати різноманітних досліджень і висвітлити безпритульність як єдиний комплекс соціальних проблем у ході будівництва радянської тоталітарної системи, дослідити етапи, форми та методи ліквідації означеного кризового явища.

Історична обстановка у 1920-ті рр. в Україні, була досить складною. Внаслідок Першої світової та громадянської війн у країні склалася політико-економічна ситуація, яка призвела до появи таких соціальних явищ, як безпритульність і духовна безпорадність, що, поза всяким сумнівом, є соціально-психологічним явищем.

До основних причин дитячої безпритульності можна віднести: низький матеріальний рівень життя багатьох родин; недоліки становлення нової освітньої та виховної системи, недоступність системи освіти для певної частини дітей; соціально-психологічний клімат перехідного періоду, формування

маргінальної особистості; соціально-класову політику радянського уряду й формування авторитарної політичної системи; політичні репресії та депортації населення; суперечливий процес становлення системи охорони дитинства в радянській Україні [2, с. 68].

Боротьба з дитячою безпритульністю мала декілька етапів, які зумовлювалися соціально-економічними умовами розвитку країни і характеризувалися різними формами та методами надання допомоги.

На першому етапі в 1921-1923 рр. головну увагу країна звертала на необхідність утворення максимальної кількості дитустанов для розміщення в них безпритульних і надання їм матеріальної допомоги. Утворилась наступна система навчально-виховних закладів: дитячі будинки, інтернати, трудові школи, денні дитячі будинки; заклади для неповнолітніх правопорушників та безпритульних, основний та допоміжний будинок для правопорушників, трудовий будинок для дівчат; заклади для дітей з фізичними вадами; заклади з дослідження та розподілу дітей (приймальники, колектори, розподільники).

На другому етапі в 1924-1925 рр. основну увагу приділяли пошуку нових дієвих форм боротьби з безпритульністю: утворення шкіл-клубів, організації осередків «Друзі дітей» тощо.

На третьому етапі – 1926-1928 рр. – характер безпритульності змінився. Більшість колишніх безпритульних перебувала у дитячих закладах. На вулицях залишилися лише утікачі із дитячих будинків, злочинці. З урахуванням цих обставин на місцях практикували таку форму роботи, як проведення рейдів по вилученню безпритульних з вулиць [4, с. 78]. Частину дітей відразу влаштовували: передавали батькам, направляли до закладів соціального виховання, трудових дитячих будинків тощо.

В Україні існувало декілька типів закладів для безпритульних підлітків, причому всі вони перепліталися з іншими формами: будинки, які мали виробництво; будинки, де підлітки жили, але працювали в інших місцях, на різних підприємствах; сільськогосподарські колонії для неповнолітніх безпритульних злочинців; різні виробничі артілі.

До кінця 1920-х рр. в УСРР була створена державна система подолання дитячої безпритульності, яка включала законодавство, державні і громадські установи та мережу дитячих закладів [7, с. 13-14].

Основні методи подолання дитячої безпритульності, на думку дослідниці В.О. Стремецької, найбільш доцільно поділити на два напрямки:

1) превентивні або запобіжні заходи (індивідуальна допомога одягом та харчами незабезпеченим дітям, організація пунктів харчування під час недородів, влаштування підлітків на навчання, зменшення бажання дітей втекти з дитячих будинків шляхом задоволення їхніх потреб тощо);

2) боротьба з наявними безпритульними (підбір дітей з вулиці та влаштування їх до закладів утримування) [8, с. 104]. Ця класифікація, на нашу думку, найбільш ґрунтовно диференціює методи з ліквідації дитячої безпритульності. Обидва методи є взаємозалежні, адже невиконання першого, найчастіше породжує необхідність реалізації другого.

Уся робота з ліквідації безпритульності протягом року поділялася на 2 періоди: літній та осінньо-зимовий. Восени, особливо перед початком морозів, робота була найбільш активною: проводилися кампанії по збиранню коштів, відкривались харчувальні пункти, нічліжки [8, с. 105].

Соціологічні дослідження цього періоду засвідчили, що безпритульність та протиправна поведінка неповнолітніх зумовлювалася не стільки сирітством та бідністю (як під час війни та голоду), скільки бездоглядністю, адже 70% безпритульних мали одного або обох батьків [6, с.14].

Тому, в середині 20-х рр. органи боротьби з безпритульністю приходять до розуміння необхідності боротьби вже не з самою безпритульністю, а з причинами її виникнення. Це призвело до впровадження профілактичних заходів, внаслідок чого вулична безпритульність почала втрачати ознаки масового явища [5, с. 8]. Під профілактикою безпритульності розуміється боротьба з бездоглядністю, до якої активно залучалася громадськість.

Основними формами профілактичної роботи були обстеження умов виховання дітей в сім'ях, стосовно яких надходили повідомлення про

порушення прав неповнолітніх або скоєння ними самими правопорушень, виявлення випадків зловживань батьківськими правами. Довгий час істотною проблемою профілактики бездоглядності була відсутність правової бази застосування таких форм влаштування дітей, як усиновлення та опіка. Із сімейних форм піклування активно використовувався лише патронат [1, с. 173]. Звичайно, це негативно впливало на масштаби та ефективність роботи.

Форми підтримки громадськістю безпритульних дітей були також різні: від епізодичної участі в тих чи інших заходах – до створення постійно діючих органів. Суспільними організаціями допомоги дітям були Український Червоний Хрест, осередки товариства «Друзі дітей» тощо. Разом із державними органами вони проводили такі форми боротьби з безпритульністю: підбір дітей з вулиці, розміщення їх в дитустанови, патрунування, реєвакуація російських дітей, працевлаштування підлітків, проведення тижнів та місячників допомоги дітям, проведення профілактичних заходів, які складались з: матеріальної допомоги дітям з незабезпечених сімей, проведення оздоровчих компаній, організації харчових пунктів тощо [3, с. 11-12]. Тобто ми бачимо, що діяльність громадськості у подоланні дитячої безпритульності та бездоглядності була не менш важливою ніж роль держави, а з деяких питань – навіть ефективнішою.

Отже, зі встановленням радянської влади в УСРР почалося проведення ряду заходів, спрямованих на подолання безпритульності серед неповнолітніх. Розпочалося створення системи охорони дитинства, яка включала в себе: законодавство з охорони дитинства, державні та громадські установи боротьби з дитячою безпритульністю, мережу дитячих будинків і різноманітні види соціальної допомоги нужденним дітям. Була запроваджена загальна початкова освіта, розширена мережа шкіл, посилена виховна робота в інтернатах. У 20-ті рр. держава зробила ставку на захист дітей від наслідків політичної та соціально-економічної криз, організовуючи пункти громадського харчування, відкриваючи більшу кількість закладів для неблагополучних дітей, організовуючи рейди по місцях їхнього перебування, що дозволило знизити рівень вуличної злочинності.

Література

1. Анатольєва О.І. Державно-правовий захист неповнолітніх в УСРР (20-ті роки ХХ ст.) / Ольга Іванівна Анатольєва // Право України. – 2009. - № 4. – С.170-174.
2. Букреєв Т.Б. Боротьба з дитячою безпритульністю та бездоглядністю у першій половині 20-х років ХХ ст. на Півдні України (за матеріалами Херсонщини) / Тарас Борисович Букреєв // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 42. – С. 67-72.
3. Виноградова-Бондаренко В.Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х рр. ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В.Є. Виноградова-Бондаренко. – К., 2001. – 22 с.
4. Виноградова В. Проблеми дитячої безпритульності (20-ті роки ХХ ст.) / В.Є. Виноградова // Рідна школа. – 1999. - № 10. – С.77-78.
5. Зінченко А.Г. Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / А.Г. Зінченко. – Одеса, 2002. – 17 с.
6. Зінченко А.Г. Досвід подолання дитячої безпритульності в Україні в 20-х роках / А.Г. Зінченко. – К.: ТОВ «МФА», 1998. – 35 с.
7. Паращевіна О.С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ століття в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.С. Паращевіна. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.
8. Стремецька В.О. Методи ліквідації дитячої безпритульності та бездоглядності у 1920-1930-ті роки (на матеріалах Миколаївщини) / В.О. Стремецька // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2003. – Т. 27, Вип. 14. – С. 102-106.